

DE JETONS VAN DE BELGISCHE LUCIFERSFABRIEKEN 1/

A. Despretz

DE ONTWIKKELING VAN DE LUCIFER

De eerste lucifers met chemische werking werden naar alle waarschijnlijkheid in 1805 door de Fransman J.-J. Chancel op punt gesteld. Het systeem bestond uit twee kleine cilindrische doosjes, waarvan het langste als deksel dienst deed voor het kleinste. In dit laatste bevond zich een flesje, gevuld met in zwavelzuur gedrenkt asbest. Een stop sloot het flesje hermetisch af en werd enkel weggenomen op het oogenblik dat men van de aansteker gebruik wou maken. Het deksel bevatte stekjes, waarop bovenaan een mengsel van kaliumchloraat, zwavel en lycopodium was aangebracht. Vuur werd verkregen door het uiteinde van het stekje in aanraking te brengen met het asbest met zwavelzuur. Dit systeem werd bekend onder de benaming "Briquet Fumade".

Ongeveer gelijktijdig werd ook de fosforaansteker ontwikkeld. Deze bestond uit een etui met een blok gepolijste kurk, waarin een loden of glazen fles was ingepast. In de fles bevond zich fosfor die was opgedeeld met behulp van magnesium. Het vuur werd bekomen door met een zwavelstokje een klein beetje fosfor los te maken en dit tegen de kurk of een doek te wrijven.

Beide systemen waren echter omslachtig en niet zonder gevaar. Daarom betekende de strijklucifer, die in 1826 door de Engelse apotheker John Walker werd ontwikkeld, een echte doorbraak. Deze lucifer, met een kop bestaande uit kaliumchloraat, zwavelantimoon en stijfsel, kon ontstoken worden door hem over schuurpapier te wrijven. Dit diende echter met zoveel kracht te gebeuren dat de kop in vele gevallen uiteenspatte. Deze strijklucifers werden vanaf 1828 op de markt gebracht door Samuel Jones in Engeland en door Savarèse en Merckel in Parijs.

De eerste gemakkelijk bruikbare lucifer werd in januari 1831 ontwikkeld door de 17-jarige Fransman Charles-Marc Sauria, een leerling aan het "Collège de l'Arc" te Dôle. Zijn fosforlucifer was gebaseerd op de gecombineerde werking van het kaliumchloraat en de witte fosfor die in de kop waren verwerkt. In 1832 begon de Duitser Jacob-Friedrich Kammerer (1796-1857) deze lucifers als eerste op grote schaal te vervaardigen in Ludwigsburg bij Stuttgart. In Duitsland werden ze "Streichhölzer" genoemd en in Frankrijk "allumettes allemandes" of "allumettes à la Congrève" 2/. Het is niet helemaal

duidelijk of Kammerer via een derde in het bezit is gekomen van de formule van Sauria, of zelf het procédé helemaal zelfstandig heeft ontwikkeld ^{3/}

De witte fosfor die er in voorkwam maakte deze lucifers gevaarlijk in het gebruik. Ze waren dermate ontvlambaar dat ze dikwijls tijdens het transport of bij de gebruiker ongewild brand veroorzaakten. Bovendien was de fosfor zeer giftig. In 1844 loste de Zweedse professor G. Pasch dit probleem op door lucifers, die vergelijkbaar waren met die van Walker en dus zonder fosfor, te combineren met een speciaal aanstrijkvlak. Hierop was een stof aangebracht die de veel minder gevaarlijke rode (of amorfe) fosfor bevatte. De ontbranding vond plaats door de wrijving tussen de lucifer en het strijkvlak.

In 1855 verfijnde de Zweedse scheikundige Lundström het systeem van Pasch. In de luciferkop kwam enkel nog kaliumchloraat voor, en de rode fosfor op het strijkvlak werd gemengd met glaspoeder. Met deze "veiligheidslucifer" of "Zweedse lucifer", waaraan sindsdien vrijwel geen wijzigingen meer aangebracht zijn, ging Lundströms fabriek in Jönköping de wereldmarkt beheersen.

De "strike anywhere" lucifer, met een kop uit kaliumchloraat en rode fosfor, ontstond parallel aan de veiligheidslucifer en wordt eveneens op industriële schaal geproduceerd. Hij kan op om het even welk ruw oppervlak aangestoken worden.

DE LUCIFERSPRODUCTIE IN BELGIË

Pierre Mertens, een veteraan uit het leger van Napoleon, bracht in 1833 vanuit Duitsland enkele lucifers van Kammerer mee naar België. Dit bracht Balthazar Mertens, één van zijn familieleden en fabrikant van schoensmeer te Lessen, op het idee om in 1835 als eerste in België een fabriek van lucifers te beginnen.

*Etiket van de firma Mertens & Cie
Lessen (1892-1895)*

*Porseleinkaart van de fabriek van Balthazar Mertens
te Lessines (ca. 1848)*

Deze industrietak kwam in de daaropvolgende jaren snel tot een grote bloei. In 1846 waren er in België reeds 34 ondernemingen actief in deze sector, die in totaal 349 personen tewerkstelden ^{4/}. Buiten de fabriek van Balthazar Mertens, die 251 arbeiders telde, waren het alle zeer kleine bedrijfjes. Een aantal ervan verdween, en andere kwamen in de plaats. Vanaf 1855 vooral in Overboelare en Geraardsbergen, maar ook o.m. in Nederbrakel, Sint-Laureins, Aspelare, Gent en Zottegem.

Op 2 augustus 1872 creëerde de Franse regering een monopolie in de lucifersbranche ten voordele van de "Société générale des allumettes chimiques" (op 1 januari 1875 vervangen door de "Compagnie générale des allumettes") en onteigende ze verscheidene fabrikanten. Die kwamen hun activiteiten in België verderzetten. Zo kocht de Parijse firma Dervieu de fabriek van François en Louis Cobbaert te Geraardsbergen, vestigde Mariotte & C° uit Marseille zich te Kuregem en stichtte de Société générale anonyme des alumettes Caussemille Jeune & C° et Roche & C° uit Marseille een bedrijf te Gent. De Belgische lucifersnijverheid kwam hierdoor tot een grote maar kortstondige bloei. Door de grote onderlinge concurrentie en de daarmee gepaard gaande prijzenslag daalde de kwaliteit van de Belgische lucifers immers merkbaar, waardoor de positie ervan op de binnen- en buitenlandse markt verzwakte. België verloor een deel van zijn afzetmarkten aan Zweden en in mindere mate aan Oostenrijk-Hongarije.

In 1880 was het aantal bedrijven teruggevallen tot 13, maar die telden in totaal 970 arbeiders, wat wijst op een enorme schaalvergroting ^{5/}. Deze trend zette zich in de daaropvolgende jaren verder door, vermits de 17 lucifers-

fabrieken die in 1896 actief waren aan 2.603 personen werk verschaffen 6/. In 1910 leek - met 17 fabrieken en 2.356 werknemers - weinig aan de toestand van 1896 veranderd te zijn. Rond 1900 waren echter nieuwe bedrijven opgericht met moderne installaties, die de oude fabrieken met primitieve arbeidsintensieve procédés vervingen 7/. Dit was nodig gebleken omwille van de sterke prijsdaling van de lucifers tussen 1880 en 1900. De in eerste instantie doorgevoerde loonsverminderingen hadden in 1886 en 1893 tot bittere sociale conflicten en stakingen geleid, onder meer in Geraardsbergen.

Etiket van de Giesbergen's Tändstickfabrik Geraardsbergen (19e eeuw)

Anoniem etiket Gent (19e eeuw)

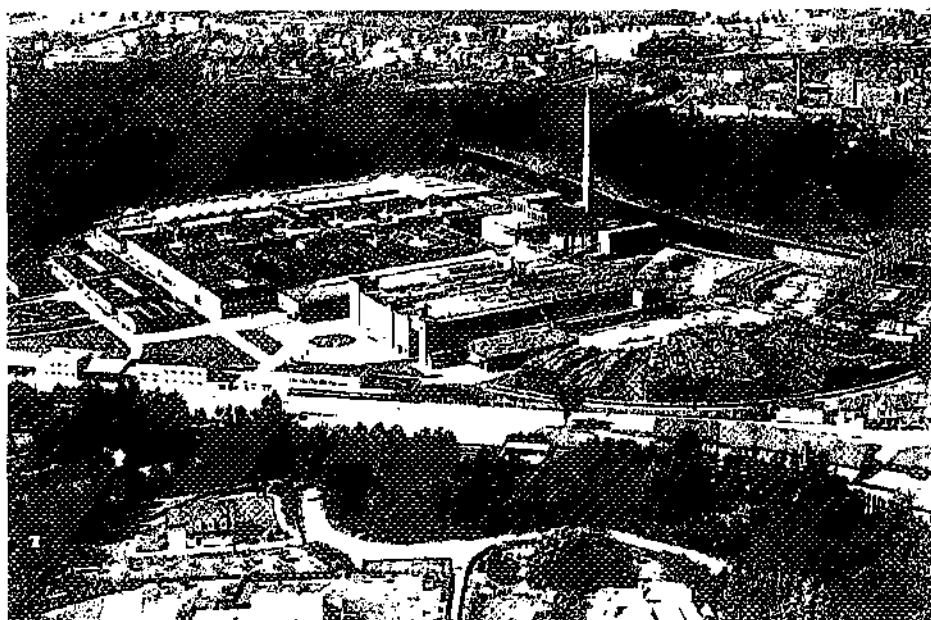
In 1911 werd met de hulp van de voornaamste Belgische Banken een studiebureau opgericht om de crisis in de sector te bestrijden. Het kwam tot het besluit dat de vijftien overblijvende Belgische lucifersfabrieken 8/ dienden te fusioneren, en stelde een ontwerp van statuten op. Dit opzet slaagde maar gedeeltelijk, vermits slechts acht van deze ondernemingen zich op 3 juli 1912 in de "Société Anonyme Union Allumettière" groepeerden 9/. Enkele maanden later werd nog een negende bedrijf in de groep opgenomen 10/.

In 1919-20 kocht Karl Hedborg in opdracht van de Zweedse groep "Svenska Tändsticks Aktiebolaget" ("Swedish Match") op korte tijd de zes resterende onafhankelijke Belgische lucifersfabrieken op. Deze bedrijven werden gebundeld in de naamloze vennootschap "Fabriques Belges d'Allumettes" of "Belgian Match Factories Ltd", met een Zweeds ingenieur als bestuurder 11/.

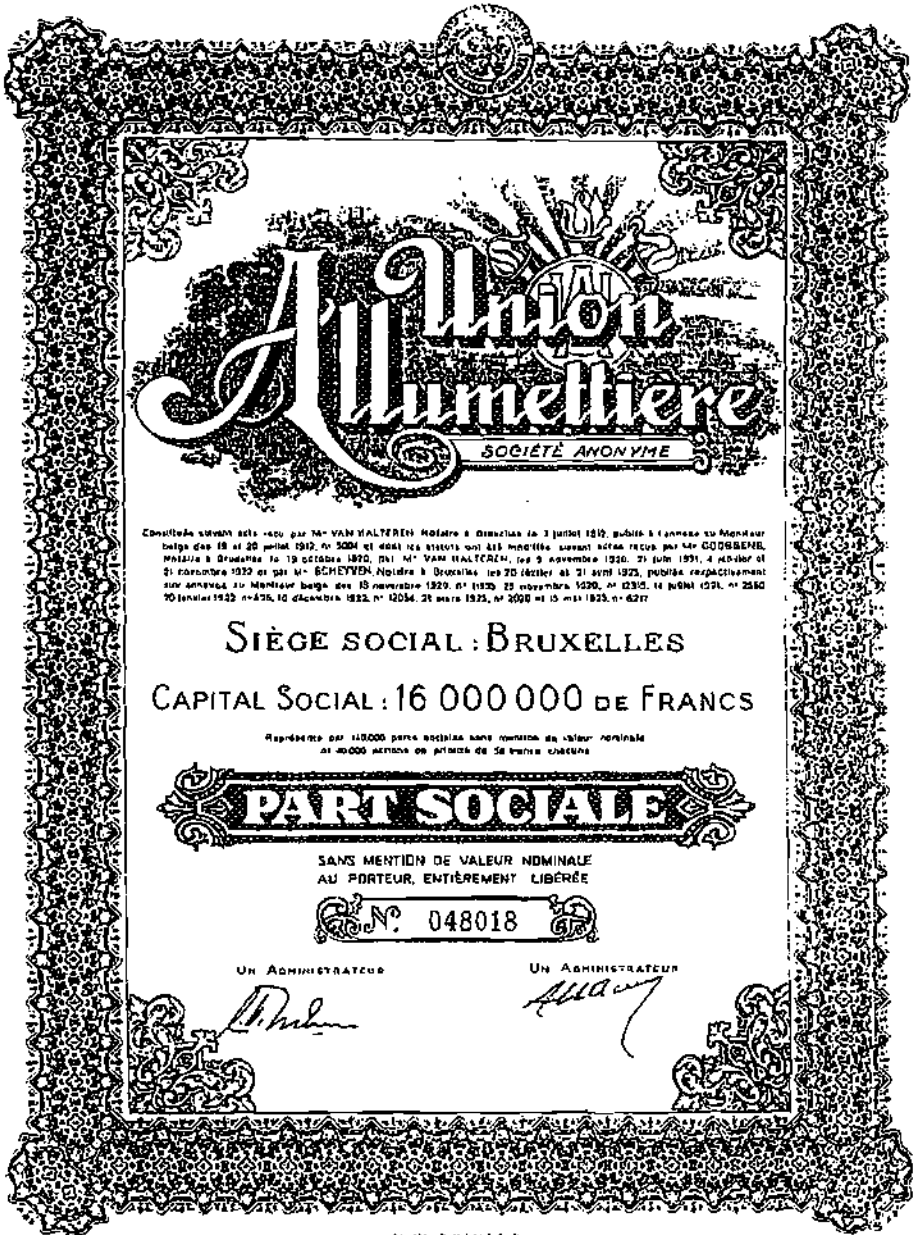
In 1921 sloten de "Union Allumettière" en de "Fabriques Belges d'Allumettes" een overeenkomst in verband met de export, en in januari 1925 nam Swedish Match 75 % van de aandelen van de "Union Allumettière" over.

De ontwaarding van de Belgische frank tijdens de jaren 1920-1926 begunstigde de uitvoer, zodat het bedrijfsleven in deze periode een grote voorspoed kende. Heel wat nieuwe lucifersfabrieken werden toen opgestart, zodat Swedish Match zijn absolute controle over de Belgische markt verloor. Na de stabilisering van de frank in 1926 ontstond echter een zware crisis in de sector, met werkloosheid en sociale onrust. Dit liet de Zweden toe om geleidelijk hun machtspositie te herstellen. De meeste van de nieuwe bedrijven verdwenen dan ook al na enkele jaren ^{12/}. In 1928 kwam een grootschalige import van Russische lucifers aan dumpingprijzen op gang. Deze werd echter afgestopt door het parlement, dat een speciale tolheffing goedkeurde.

In april 1929 vond opnieuw een grote fusie plaats. De "S. A. Union Allumettière" en de "S. A. Fabriques Belges d'Allumettes" vormden samen "L'Union Allumettière". In plaats van de oude fabrieken te moderniseren richtte deze onderneming in 1944 een nieuwe fabriek op in Overboelare. Deze was de grootste en modernste van haar tijd en gebruikte de houtafval van de lucifersproductie (die voordien werd verbrand) voor de vervaardiging van houtvezelplaten. In 1978 werd de naam gewijzigd in "Unal S. A.". Het is nu de enige overblijvende luciferfabriek in België.

De Unal-fabriek in Overboelare (1982) ^{13/}

Aandeel van l' Union Allumettière
 Brussel (1929)

DE JETONS

In verscheidene Belgische lucifersfabrieken waren gedurende een bepaalde periode jetons in gebruik. De meeste voor het stukwerk, dat in deze industriesector wijdverbreid was. Vele fabricagestadia werden lange tijd manueel uitgevoerd : het ontschorsen, het impregneren, het inramen van de houtjes, het indompelen, het sorteren, het vullen van de doosjes en het inpakken 14

*Het inramen van de houtjes
(uit L. FIGUIERS, Les Merveilles de l'Industrie)*

De penningen kwamen overeen met een bepaalde afgewerkte hoeveelheid. Ze werden bijgehouden tot het einde van de werkdag, en op basis van hun aantal werd de prestatie en het loon berekend. De betekenis van de cijfers en letters op deze jetons dient nog achterhaald te worden.

Er werden echter ook penningen voor heel andere doeleinden gebezigd 15/.

In de hiernavolgende lijst zijn de jetons per bedrijf gerangschikt, in alfabetische volgorde. Telkenmale is een korte geschiedenis van de onderneming bijgevoegd.

Les Allumettes russes et belges

De Naamloze Vennootschap "Mertens et Cie", die op de Kleine Hunnegemkouter te Overboelare een in 1860 opgerichte lucifers- en boenwasfabriek uitbaatte, werd op 29 oktober 1895 vervangen door "Les Allumettes russes et belges", met maatschappelijke zetel te Brussel. Naast de fabriek in Overboelare zou er ook een administratieve afdeling en een fabriek in Rusland komen. De Naamloze Vennootschap werd echter al op 23 april 1897 ontbonden. De activa en passiva werden overgenomen door de op 25 maart 1897 opgerichte "The Belgian Match & Co".

1. Vz. Effen veld ; rondom, * ALLUMETTES RUSSES & BELGES (buitenomschrift) / GRAMMONT (binnenomschrift); het geheel is omgeven door een effen boord.
Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 35, omgeven door een effen boord.

Vierkantig - 20,2 x 20,3 mm - Messing.

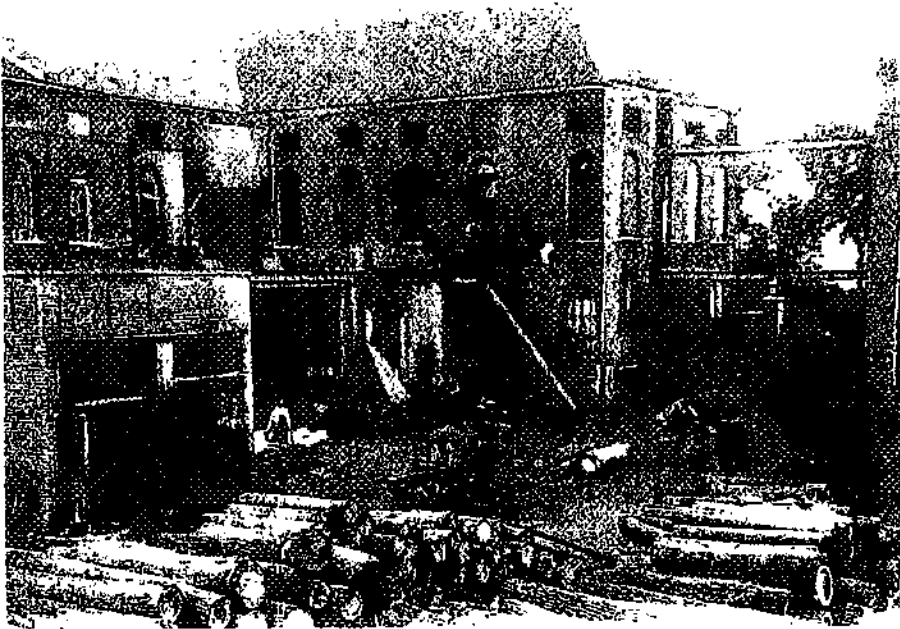

2. Vz. Effen veld ; rondom, * ALLUMETTES RUSSES & BELGES (buitenomschrift) / GRAMMONT (binnenomschrift) en een effen boord.
Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 15, omgeven door een effen boord.

Rond - 20,5 mm Ø - Messing

The Belgian Match & C°

De op 25 maart 1897 opgerichte "The Belgian Match & C°" nam op 23 april 1897 de activa en passiva van de ontbonden Naamloze Vennootschap "Les Allumettes russes et belges" over. De fabriek op de Kleine Hunnegemkouter te Overboelare werd onmiddellijk uitgebreid.

Binnenkoer van "The Belgian Match & C°" (1901) 16/

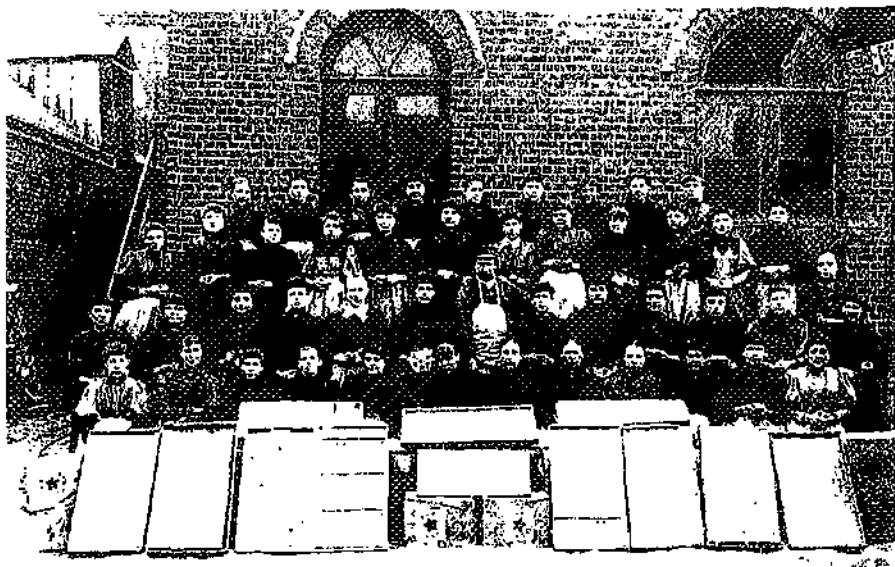
Reeds op 16 juni 1903 werd de vervroegde ontbinding van de N.V. door een algemene vergadering van de aandeelhouders aanvaard. Deze sleepte echter zo lang aan dat het bedrijf nog tijdens de vereffening in de "Union Allumettière" werd opgenomen. Op 20 maart 1913 werd de liquidatie definitief afgesloten en het complex werd in 1921 verkocht aan J. Boucquiaux. Die bouwde er in 1923 een sigarenfabriek.

3. Vz. BELGIAN MATCH CY Kz. Effen.

? - ? - Zink.
van Lidth B101.01

Louis Byl-Campen

De lucifersfabriek "Albert Byl et Camille & Louis Byl" werd op 17 september 1870 opgericht door Camille en Louis Byl. Ze bevond zich in de Verbrandhofstraat te Geraardsbergen, in vier huizen die toebehoorden aan de landbouwer Albert Byl. Op 6 februari 1877 verliet Camille de onderneming, zodat die omgedoopt werd tot "Albert Byl et Louis Byl", of ook wel "Louis Byl-Campen". Er werd uitgebreid en gemoderniseerd in 1882-1883, in 1905 en in 1908

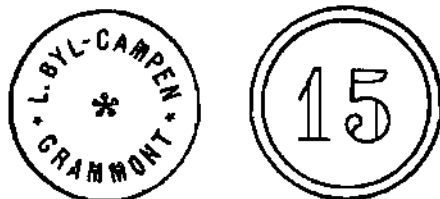
De wuistlers van Louis Byl-Campen 17/

Na het overlijden van Louis in 1913 kreeg het bedrijf opnieuw een andere benaming: "Albert Byl et Veuve L. Byl-Campen". Op 7 augustus 1920 ging de fabriek op in de "S. A. Fabriques Belges d'Allumettes". In 1926 werd ze grotendeels ontmanteld en van de hand gedaan.

4. Vz. Rozet met vijf blaadjes; errond, ★ L. BYL - CAMPEN ★ (bovenaan) / GRAMMONT (onderaan) en een effen boord.
Kz. Het waardecijfer 8; errond, zestien in een cirkel geplaatste sterretjes en een effen boord.

Achthoekig - 25,0 mm Ø - Zink.
van Lidth B229.01

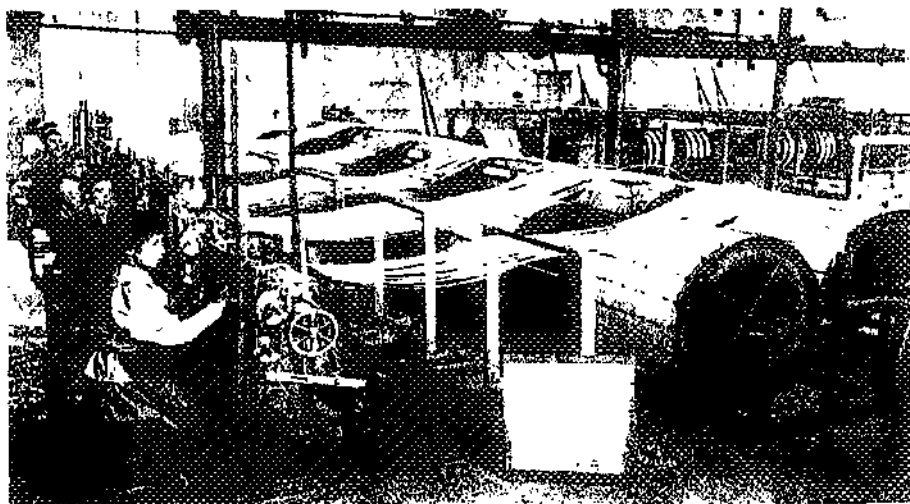
5. Vz. Rozet met vijf blaadjes ; errond, ★ L. BYL - CAMPEN ★ (bovenaan)
/ GRAMMONT (onderaan) en een effen boord.

Kz. Het waardecijfer 15 binnen een cirkel en een effen boord.

Rond - 25,0 mm Ø - Zink.
van Lidth B229.02

Caussemille Jeune & Cie et Roche & Cie

Op 14 september 1874 vroeg Paul Delahaut namens de "Société générale anonyme des allumettes Caussemille Jeune et Cie et Roche et Cie" 18/- met maatschappelijke zetel in Parijs, fabriek in Marseille en een kapitaal van 1.500.000 frank - de toelating om een luciferfabriek in Gent op te richten. In Frankrijk konden ze hun activiteiten niet verderzetten omwille van de invoering van een staatsmonopolie in 1872. Als vestigingsplaats werd de vroegere katoenspinnerij en -weverij van Rosseel-Delise in de Werkhuisstraat 153 gekozen. Op 26 februari 1875 werd de toelating verleend door de Bestendige Deputatie van Oost-Vlaanderen.

*Spinnen van de wiken voor waslucifers
in de fabriek van Causemille & Roche te Gent*

Anribat Jezzy, de zaakvoerder, was een Italiaan en Felix Chaubet, het hoofd van de productie 19, was een Fransman.

Uit een nijverheidstelling in 1885 bleek dat er 200 arbeiders werkten, die 84 uur per week presteerden. Het bedrijf behaalde met zijn lucifers medailles op de internationale tentoonstellingen van Brussel (1897 en 1911), Parijs (1900) en Londen (1908).

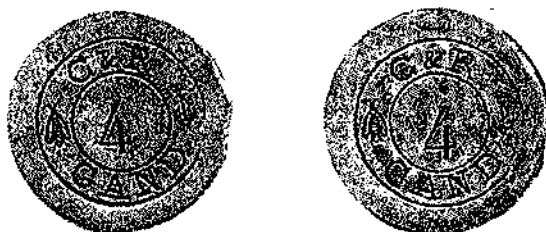
In 1920 werd de fabriek opgekocht door de "Svenska Tändsticks Aktiebolaget" en als "Usine Roche" ondergebracht in de "Fabriques Belges d'Allumettes". De productie werd stopgezet in 1935.

6. Vz. Het waardecijfer 2 ; errond, tussen twee cirkels, C & R (bovenaan) / GAND (onderaan) ; ook binnen de cirkels, op halve hoogte, een bij (links) en een anker (rechts) ; het geheel ingeslagen op een effen veld.

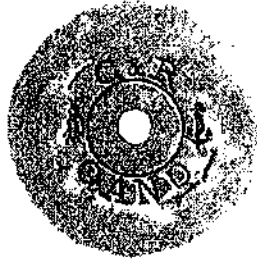
Kz. Zoals de voorzijde.

Rond - 25,5 mm Ø - Messing.
Despretz VI, 3.1 - van Lidth C057.01

7. Vz. Als van nr. 6, maar met waardecijfer 4
Kz. Zoals de voorzijde.

Rond - 29,5 mm Ø - Messing.
Despretz VI, 3.2 - van Lidth C057.02
Verzameling F. Van Bost, Gent.

8. Vz. Als van nr. 6, maar zonder waardecijfer.

Kz. Effen.

Rond met centrale doorboring - 34,6 mm Ø - Zink.
Despretz VI, 3.3 - van Lidth C057.03

9. Vz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 2 ; errond, een parelcirkel, CAUSSEMILLE & ROCHE (bovenaan) / ♣ GAND ♣ (onderaan) en een effen boord.

Kz. Zoals de voorzijde, maar met CAND in plaats van GAND

Rond - 25,2 mm Ø - Messing.
Despretz VI, 3.4 - van Lidth C058.01
Verzameling F. Van Bost, Gent.

- 10 Vz Het horizontaal gearceerd waardecijfer 3 ; errond, een parelcirkel, CAUSSEMILLE & ROCHE (bovenaan) / ♣ GAND ♣ (onderaan) en een effen boord.

Kz. Zoals de voorzijde, maar de rozetten hebben zes blaadjes in plaats van vijf.

Rond - 30,0 mm Ø - Koper
Despretz VI, 3.5 - van Lidth C058.02

11. Vz. Als van nr. 10.
Kz. Als van nr. 10.

Rond - 30,0 mm Ø - Zink.
Despretz VI, 3.6 - van Lidth C058.03a

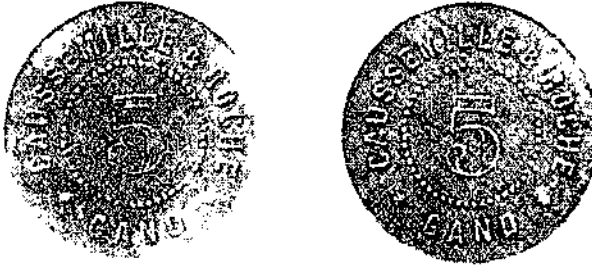
12. Vz. Als van nr. 10, maar het waardecijfer is niet gearceerd en de parelcirkel meet 16,5 mm Ø in plaats van 18,0 mm Ø.
Vz. Zoals de voorzijde.

Rond - 30,0 mm Ø - Zink.
Despretz VI, 3.7 - van Lidth C058.03b
Verzameling F. Van Bost, Gent.

13. Vz. Als van nr. 9, maar met waardecijfer 4
Kz. Zoals de voorzijde.

Rond - 32,6 mm Ø - Zink.
Despretz VI, 3.8 - van Lidth C058.04
Verzameling F. Van Bost, Gent.

14. Vz. Als van nr. 9, maar rozetten met zes blaadjes en waardecijfer 5
Kz. Zoals de voorzijde.

Rond - 34,7 mm Ø - Zink.
Despretz VI, 3.9 - van Lidth C058.05

Van de controlepenningen die in artikel XI van het werkhuisreglement vermeld worden 15/ is geen enkel exemplaar teruggevonden.

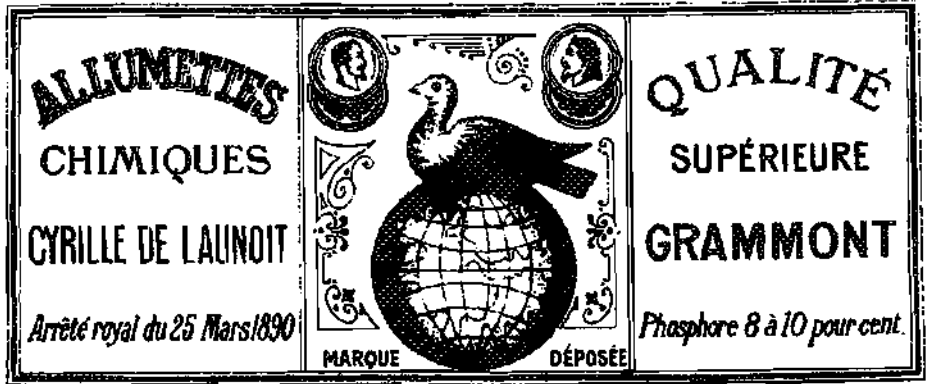

*Etiket van een lucifersdoosje van Caussemille & Roche
Gent (eind 19e eeuw)*

Cyrille de Launoit

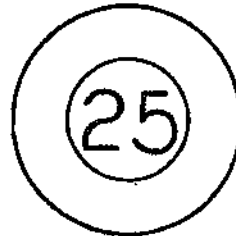
Deze lucifersfabriek werd in 1866 opgericht door Victor Claessens en was gelegen op de Kleine Hunnegemkouter te Overboelare. Na het overlijden van Claessens in 1878 veranderde de firmanaam in "Veuve Victor Claessens & Enfants". Op 22 december 1888 kocht Jean De Launoit het bedrijf. Vermits deze laatste al in 1866 vermeld stond als "fabrikant van phosphorieke solferstekjes" was hij mogelijk al van in den beginne de beheerder. In 1889 werd een nieuwe vleugel aan de fabriek bijgebouwd en op 1 januari 1890 werd de firma omgevormd tot de Vereniging onder Gemeenschappelijke Naam "De Launoit frères", onder het beheer van de vier zonen van Jean : Auguste, François, Cyrille en Camille. In 1897 verlieten François en Camille

de onderneming. Nadat Auguste op 27 september 1901 zijn aandelen aan Cyrille had verkocht werd het bedrijf omgedoopt tot "Cyrille de Launoit".

Gedeponeerd merk van Cyrille de Launoit 20/
Overboelare (ca. 1901)

Tussen 1913 en 1915 werd verder gemoderniseerd en uitgebreid. Op 3 december 1919 werd de onderneming omgevormd tot de "Société Anonyme Usines de Launoit", met maatschappelijke zetel te Brussel. Het jaar daarop werd ze reeds overgenomen door de "Svenska Tändsticks Aktiebolaget" en ging ze deel uitmaken van de "Société Anonyme Fabriques Belges d'Allumettes". Deze investeerde tussen 1922 en 1926 zwaar in de fabriek, onder meer met de aanleg van een spoorlijn over het fabrieksterrein en een elektrische transportlijn voor bomen. Na de fusie met de "Union Allumettière" in 1929 zette de nieuwe vennootschap er de lucifersproductie verder tot eind december 1954.

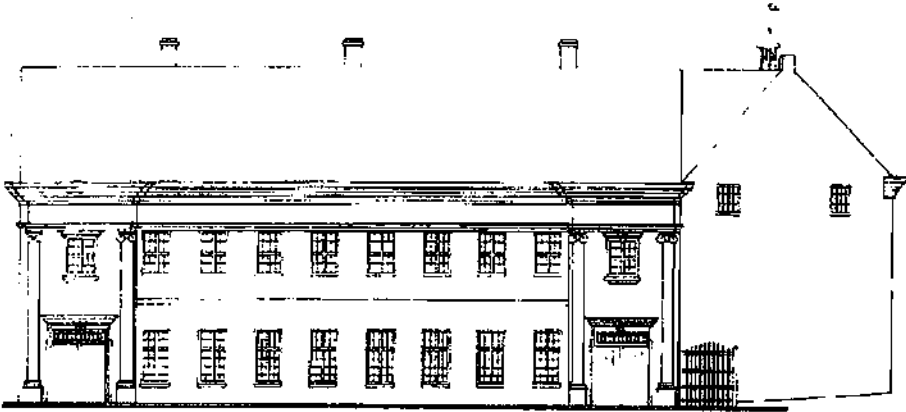
15. Vz. C. DE LAUNOIT / — / MANUFACTURE / D'ALLUMETTES / — / GRAMMONT (de eerste en laatste regel volgt de rand) ; langs de rand, E. MICHEL

Kz. Het waardecijfer 25 binnen een cirkel van 16 mm Ø.

Rond - 30,1 mm Ø - Messing.
van Lidth D024.01

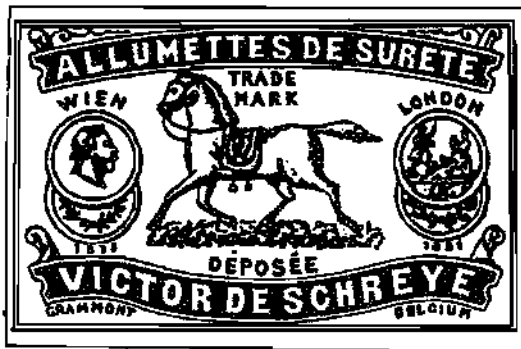
Victor De Schreye

In 1858 werd de lucifersfabriek "Egidius Coppens & Compagnie", die sinds 1854 lucifers produceerde in de Gaffelstraat te Nederboelare, overgebracht naar de oude katoenfabriek van Jan Plettinck in de Gentsestraat te Geraardsbergen. Er werd onmiddellijk een nieuwbouw opgetrokken.

Plan van de nieuwe fabriek van Egidius Coppens & Compagnie" (1858) 21/

De firma kreeg herhaaldelijk een nieuwe naam : "Egidius Coppens & Maurice Bidez" nadat deze laatste zich op 20 september 1860 had ingekocht, "Maurice Bidez - Bruyneel" toen Coppens zijn overblijvende aandelen op 25 januari 1865 verkocht en "Veuve M. Bidez - Bruyneel et Enfants" na het overlijden van Maurice Bidez op 2 juni 1880. Op 3 maart 1885 werd de maatschappij tot de Vennootschap onder gemeenschappelijke naam "Veuve Maurice Bidez et Victor De Schreye" omgevormd, en tussen 1887 en 1892 werden aanzienlijke uitbreidingen en modernisering doorgevoerd. Victor De Schreye werd op 4 januari 1893 meerderheidsaandeelhouder (met 5 aandelen op 7) en op 2 november 1896 de enige eigenaar.

*Etiket van Victor De Schreye
Geraardsbergen (1896-1918)*

In 1902 en 1914 werd nogmaals uitgebreid. Na het overlijden van De Schreye in 1918 zette zijn weduwe Maria-Sidonia Van Damme de productie verder onder de naam "Veuve Victor De Schreye". Op 3 januari 1921 kocht de "Société Anonyme Fabriques Belges d'Allumettes" de fabriek op. De productie werd geleidelijk ingekrompen en in 1926 sloot het bedrijf haar deuren.

16. Vz. VICTOR DE SCHREYE / ♦ / STEKJES / FABRIEK / ♦ / GERAARDSBERGEN (de eerste en laatste regel volgt de rand), rondom, een effen boord.
Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 12 ; rondom, een effen boord.
Rond - 23,9 mm Ø - Messing.
van Lidth D040.01

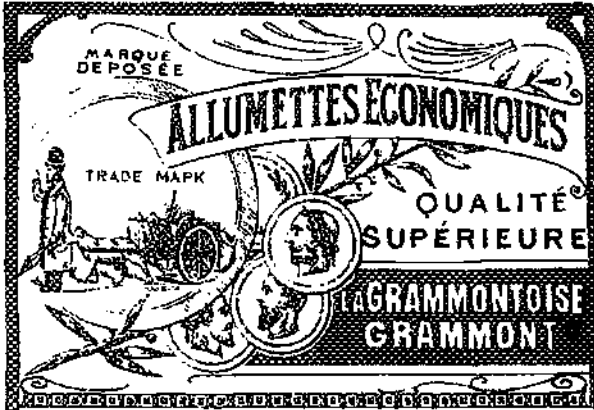
17. Vz. Als van nr. 13.
Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 20 ; rondom, een effen boord.
Rond - 23,9 mm Ø - Messing.
van Lidth D040.02

18. Vz. Als van nr. 13.
Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 50 ; rondom, een effen boord.
Rond - 23,9 mm Ø - Messing.
van Lidth D040.03

La Grammontoise

Op 9 juli 1900 werd de luciferfabriek van Antoine Hoebeke in de Hunnegemstraat te Geraardsbergen omgevormd tot de naamloze vennootschap "La Grammontoise". Antoine Hoebeke bleef meerderheidsaandeelhouder (met 1.076 van de 1.320 aandelen).

Etiket van "La Grammontoise" 22/

De vennootschap werd op 30 januari 1901 heringericht, met andere beheerders en zonder A. Hoebeke. Op 3 februari 1902 en 30 september 1907 werd de raad van beheer nogmaals gewijzigd.

De bedrijfsgebouwen van "La Grammontoise" (1912) 23/

Het is niet zeker dat de productie nog werd verdergezet nadat de fabriek op 9 juli 1912 door de "Union Allumettière" werd overgenomen. De gebouwen werden op 7 juli 1922 verkocht aan de brouwerij "Concordia".

19 Vz. Uit punten opgebouwd bloemmotief ; errond, LA GRAMMontoise (bovenaam) / * GRAMMONT * (onderaan) en een effen boord.

Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 10 ; errond, PARAFFINS (bovenaam) / * BON * (onderaan) en een effen boord.

Rond - 27,5 mm Ø - Zink.
van Lidth G063.01

Antoine Hoebeke

In 1871 bouwde Antoine Hoebeke, een smid uit Geraardsbergen, een nieuwe lucifersfabriek in de Hunnegemstraat aldaar. Tussen 1887 en 1893 werd het bedrijf in vier fasen uitgebreid, maar op 27 en 28 juni 1895 werd het door twee felle branden volledig in de as gefegd. Er waren toen ongeveer 400 arbeiders tewerkgesteld. Op 13 januari 1897 brak in de pas heropgebouwde fabriek opnieuw brand uit, maar ditmaal bleef de schade beperkt.

*Etiket van Antoine Hoebeke
Geraardsbergen (1879-1895)*

Op 9 juli 1900 werd het bedrijf omgevormd tot de naamloze vennootschap "La Grammontoise".

20. Vz ANTOINE HOEBEKÉ / * / ALLUMETTES / CIGARES / * / GRAMMONT (de eerste en laatste regel volgen de rand) : rondom, een effen boord.
 Kz. Het horizontaal gearceerd waardecijfer 30 , errond, een cirkel en een effen boord.

Rond - 22,2 mm Ø - Zink
 van Lidth H034.01

La Neo-Allumettièrè

Op 5 april 1923 werd de naamloze maatschappij "La Neo-Allumettièrè" opgericht met een maatschappelijk kapitaal van 1.000.000 Frank. Ze bouwde een lucifersfabriek op een terrein in de Reepstraat te Geraardsbergen, dat voordien gebruikt werd door een steenbakkerij. Op 16 juni 1927 nam de "Fabriques Belges d'Allumettes" 994 van de 1.000 aandelen over en op 14 januari 1930 werd de maatschappelijke zetel van Nederboelare naar Brussel overgebracht. Het jaar daarop werd de maatschappij ontbonden en ging ze op in voornoemde "Fabriques Belges d'Allumettes". In 1941 werden de reeds gedeeltelijk afgebroken gebouwen verkocht aan diverse kopers.

21. Vz. LA NEO ALLUMETTIÈRE en een ingestempeld waardecijfer
 Kz. Effen.

Rond met doorboring - 34,0 mm Ø - Messing
 van Lidth N013.01

Nouvelle Fabrique d'Allumettes "La Fontaine"

Op 15 december 1922 werd te Godarville de naamloze vennootschap "Nouvelle Fabrique d'Allumettes de Godarville "La Fontaine" opgericht, met een kapitaal van 650.000 frank. Reeds in 1925 werd de productie stopgezet.

**Nouvelle Fabrique d'Allumettes
de Godarville LA FONTAINE**

SOCIÉTÉ ANONYME

Acte passé devant Mre J.-L.-A. PARTIER
 Notaire à Trazegnies
 et publié en l'annuaire du Monteur Belge du 18 décembre 1922, n° 12192

Siège social : GODARVILLE

CAPITAL SOCIAL : 650,000 Francs

représenté par 1,300 actions de capital de 500 francs chacune.
 Il a été créé, outre, 200 parts de fondateur sans désignation de valeur.

**ACTION DE CAPITAL
DE 500 FRANCS**

N° 101

GODARVILLE, LE 15 FÉVRIER 1923.

Un Administrateur, *Henri Lenoir*
 Un Administrateur, *J. Koster*
 Un Administrateur, *Delfoy*

Imprimerie Fernand SAMYER, Hélice-Saint-Pierre

Nouvelle Fabrique d'Allumettes de Godarville La Fontaine
Aandeel van 500 Frank (1923)

22. Vz. In het centrum, E ; errond, als buitenomschrift, . NOUVELLE FABRIQUE D' ALLUMETTES ; als binnenomschrift, LA FONTAINE (bovenaan) / GODARVILLE (onderaan) ; rondom, een effen boord.
Kz. Een ingeslagen nummer.

Rond met bovenaan doorboring - 22,0 mm Ø - Koper.
van Lidth A038.01

23. Vz. In het centrum, 10 X E / LA FONTAINE (de laatste regel boogvormig) ; errond, NOUVELLE FABRIQUE D'ALLUMETTES (bovenaan) / GODARVILLE . (onderaan); rondom, een effen boord.
Kz. Een ingeslagen nummer.

Rond met bovenaan doorboring - 25,2 mm Ø - Koper.
van Lidth A038.02

24. Vz. In het centrum, 10 X S / LA FONTAINE (de laatste regel boogvormig) ; errond, NOUVELLE FABRIQUE D'ALLUMETTES (bovenaan) / GODARVILLE . (onderaan); rondom, een effen boord.
Kz. Een ingeslagen nummer.

Rond met bovenaan doorboring - 26,3 mm Ø - Messing.
van Lidth A038.03

25. Vz. In het centrum, 10 X B.I. / LA FONTAINE (de laatste regel boogvormig) ; rondom, NOUVELLE FABRIQUE D'ALLUMETTES (bovenaan) / . GODARVILLE . (onderaan).

Kz. Een ingeslagen nummer.

Rond met bovenaan doorboring - 25,0 mm Ø - Messing.
van Lidth A038.04

26. Vz. Een kroon, letter S en nummer zijn apart ingeslagen.
Kz. Effen.

Rond met bovenaan doorboring - 23,7 mm Ø - Messing.

Deze jeton maakte deel uit van een lot van een vijftiental diverse stukken van de "Nouvelle Fabrique d'Allumettes de Godarville La Fontaine", en is daarom aan dit bedrijf toegeschreven.

Union Allumettière

Acht van de vijftien overblijvende Belgische lucifersfabrieken groepeerden zich op 3 juli 1912 in de "Société Anonyme Union Allumettière". Enkele maanden later werd nog een negende bedrijf in de groep opgenomen.

In januari 1925 nam Swedish Match, de eigenaar van de "Fabriques Belges d'Allumettes", 75 % van de aandelen van de "Union Allumettière" over. In april 1929 smolten de "S. A. Union Allumettière" en de "S. A. Fabriques Belges d'Allumettes" samen tot "L'Union Allumettière". In 1944 richtte deze onderneming de grootste en modernste fabriek van haar tijd op aan de Gaverstraat in Overboelare. In 1978 werd de naam gewijzigd in "Unal S. A.". Het is nu de enige overblijvende lucifersproducent in België.

Vestiging te Overboelare

In Overboelare heeft de Union Allumettière twee verschillende productieëenheden gehad : de vroegere Usines De Launoit op de Kleine Hunnegemkouter (1929-1954) en de nieuwe eigen vestiging in de Gaverstraat (vanaf 1944).

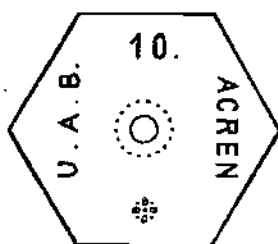

27. Vz. Het logo van de Union Allumettière : een UA-monogram binnen een cirkel, geplaatst op drie toortsen (links, rechts en bovenaan).
 Kz. ALLUM / ingeslagen nummer / OVERBOELARE (de laatste regel volgt de boord).
 Rond, met bovenaan doorboring - 30,3 mm Ø - Messing.

Vestiging te Deux-Acren

Omstreeks 1910 werd de Naamloze Vennootschap "Repstickor" ²⁴ opgericht. Ze was gevestigd in de rue Saint-Géreon in Deux-Acren. Op 9 juli 1912 ging het bedrijf deel uitmaken van de pas opgerichte "Union Allumettière" en in 1925 werd de productie stopgezet.

28. Vz. Het logo van de Union Allumettière : een UA-monogram binnen een cirkel, geplaatst op drie toortsen (links, rechts en bovenaan).
 Kz. ACR / ingeslagen nummer
 Rond, met bovenaan doorboring - 30,5 mm Ø - Messing.
 van Lidth U002.01

29. Vz. Een parelcirkeltje rond een centrale doorboring : errond, U A B (links) / 10. (bovenaan) / ACREN (rechts) / ☼ (onderaan).
 Kz. Effen.
 Zeshoekig met centrale doorboring - 31,5 mm - Messing.
 van Lidth U001.01

De toeschrijving van deze jeton is onzeker. De letters U A B staan mogelijk voor Union Allumettière Bruxelles.

BIBLIOGRAFIE

A DESPRETZ, *Moderne Gentse penningen*, Drongen, 1991

A DESPRETZ, *Gentse luciferfabrieken*, in *Ghendtsche tydinghen*, 27e jaargang, nr. 3, p. 120-138.

S GODFROID & D SURDIACOURT, *Lucifersbedrijven te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1983

P VAN LIDTH DE JEUDE, *Verzamellijst van Belgische penningen van ± 1860 tot heden*, Antwerpen, 1999.

NOTEN

- 1/ Eerdere en minder volledige versies van dit artikel verschenen in het "Bulletin" van de "Association des Collectionneurs de Jetons-Monnaie", nr. 3, juni 1991, p. 6-10 en in de "Revue Clabecquoise des collectionneurs", 24 april 1994, p. 37-39; 29 mei 1994, p. 47-49; 26 juni 1994, p. 57-60; 26 juli 1994, p. 69-72; 28 augustus 1994, p. 79-82.
- 2/ Sir William Congreve (1772-1828) was een Engelse artillerieofficier. Hij was uitvinder van een soort oorlogsvuurpijlen die naar hem genoemd werden.
- 3/ Voordrachten van professor Nicolet, de fysicaleraar van Sauria, zijn een mogelijkheid (—, *Invention des allumettes chimiques*, in *Le Petit Bleu Belge*, 1 april 1899; —, *L'inventeur des allumettes*, in *La Flandre Libérale*, 17 september 1895).
- 4/ Ze waren gevestigd in Aalst (2), Anderluves, Antwerpen (7), Bertrix, Brussel (4), Buggenhout, Couillet, Dendermonde (3), Lessen, Lier, Lochristi, Luik, Mussy-la-Ville/Villers-devant-Orval (3), Rumst, Schellebelle, Veurne, Virton, Vottem, Waregem en Wetteren.
- 5/ Deze fabrieken waren gevestigd in Geraardsbergen (5), Overboelare (2), Oudenaarde, Nederbrakel, Gent, Lessen en Baileux (2).
- 6/ Deze bedrijven bevonden zich in Anderlecht, Oudenaarde, arrondissement Thuin (2), Cul-des-Sarts, Herentals, Denderleeuw, Geraardsbergen (4), Aalst, Ninove, Overboelare, Nederbrakel, Gent en Lessen.
- 7/ De vestigingsplaatsen waren nu Anderlecht, Gent, L'Escaillière (2), Overboelare, Havré, Deux-Acren, Ereembodegem, Halle, Aalst, Geraardsbergen (3), Ninove (2), Nederbrakel en Lessen.

- 8/ Louis Byl, Victor De Schreye, La Grammontoise en La Suédoise (Geraardsbergen), The Belgian Match Company (Overboelare), Cyrille De Launoit (Overboelare), Kjöbenhavns Export Tändstikfabrik en Vanden Bossche, Violon & Cie (Ninove), Balthazar Mertens & Cie (Lessen), Usines de Denderleeuw (Denderleeuw), François Hoebeke (Nederbrakel), Repstickor (Deux-Acren), Vital Mary (Godarville), Société Van Lul, Matthys et Cie (Havré-Ville) en Caussemille, Roche & Cie (Gent)
- 9/ Het waren "Société Anonyme The Belgian Match Company" (Overboelare), "Société Anonyme La Grammontoise" (Geraardsbergen), "Société en nom collectif Balthazar Mertens et Cie" (Lessen), Kjöbenhavns Export Tändstikfabrik en de "Société des Usines L. Cobbaert et Cie, Vanden Bossche, Violon et Cie (Ninove), "Société Anonyme Usines de Denderleeuw" (Denderleeuw), "François Hoebeke" (Nederbrakel) en "Société Van Lul, Matthys et Cie" (Havré-Ville).
- 10/ De "Société Anonyme Repstickor" (Deux-Acren).
- 11/ Het waren "La Suédoise", "Caussemille Jeune & Cie et Roche & Cie", "Louis Byl-Campen", "C. De Launoit", "Usine Vital Mary" en "Victor De Schreye".
- 12/ "Modern Match" te Denderleeuw (1920-1931), "Ghent Match Company" te Gent (1923-1928), "La Néo-Allumettièrre" (1923-1931) en "Triumph Match" (1923-1930) te Geraardsbergen, "La Nouvelle Fabrique d'Allumettes La Fontaine" (1922-1925) te Godarville, "Allumettes Lux" (1923-1952) te Lessen, "Adriaens" (1921-1931), "Allumettièrre de Ninove, Merckx et Cie" (1928-1973), "Belga Match" (1924-1929), "La Coloniale Allumettièrre" (1923-1931), "Fantasia Match" (1928-?), "Société Générale Allumettièrre et Forestièrre" (1924-1966) en "Usines Merckx & Cie" (1923-1931) te Ninove, "Usine Allumettièrre Nervia" (1925-1928) te Okogem, "La Nationale Indépendante" (1928-?) te Onkerzele en "La Songienne" (1923-1929) te Soignies
- 13/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 135.
- 14/ In het "Werkhuisreglement" van de Gentse firma "Caussemille Jeune & Cie et Roche & Cie" worden in artikel X de verschillende betalingswijzen vastgelegd :

"Artikel X

Worden in daghuur betaald : meestergasten, meesteressen, stokers, poortier, voerlieden en nachtwakers. Worden per uur betaald : de magazijniers, de gasten der smis, der zagerij, der drukkerij en in 't algemeen alle daglooners. De rest van het personeel wordt betaald op stukwerk tenzij in uitgezonderde gevallen. De betaal- en kontrolwijze voor het op stuk werkend personeel, wordt berekend volgens gewicht, maat of hoeveelheid van het uitgeoefde werk."

(A. DESPRETZ, *Op. cit.*, p. 99)

- 15/ Een voorbeeld hiervan vinden we opnieuw in het Werkhuisreglement van de Gentse firma "Caussemille Jeune & Cie et Roche & Cie" :

"Artikel XI.

De werklieden wier daghuur betaald wordt per uur of dag, moeten op de door het reglement bepaalde uren binnen zijn. Deze werklieden zullen slechts het werk mogen staken drie minuten voor de uren van heengaan. Om op eene zeer juiste wijze het binnenkomen dezer werklieden te kunnen nagaan, wordt hun eene persoonlijk genummerd penning ter hand gesteld, welk zij in de bus zullen steken aan den ingang der fabriek geplaatst. Deze bus wordt gesloten om 6 en 1 1/2 uur. Zij zal de werklieden aanduiden welke op tijd aan 't werk zijn gegaan."

(A. DESPRETZ, *Op. cit.*, p. 99)

- 16/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 77.

- 17/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 95.

- 18/ Deze naamloze vennootschap, met maatschappelijke zetel in Parijs en een kapitaal van 1.500.000 frank, was op 12 augustus 1874 opgericht. Ze verving de firma's "Roche & Cie" (gesticht in 1840) en "Caussemille & Cie" (gesticht in 1867) uit Marseille, en bezat al fabrieken in Turijn en Ploësi. Later volgden nog vestigingen in Algiers en Bône.

- 19/ Deze laatste was tevens de zoon van Felix Chaubet en Victoire Caussemille. Beide families waren belangrijke aandeelhouders van de onderneming.

- 20/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 87.

- 21/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 68.

- 22/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 100.

- 23/ GODFROID & SURDIACOURT, *Op. cit.*, p. 103.

- 24/ "Repstickor" is het Zweeds woord voor een lucifer die op om het even welk oppervlak aangestoken kan worden.